

פניני משוררים

אברהם סוצקבר: היצירה כבריאה

שירתו של אברהם סוצקבר הרעננה ועתירת הלשון על קולותיה, גווניה ותמונותיה הפליאה את קוראיו מראשית הופעתה. השיר באשאפֿונג (בריאה) נכתב בוילנה ב־1935 ונכלל בקובץ שיריו הראשון של המשורר: לידער (וארשה 1937, עמ' 27-28). להלן נאסף השיר בקובץ שיריו הגדול פּאָעטישע ווערק, כרך ראשון, תל־אביב 1963, בעמ' 25-26.

שמחת החיים הצעירה וההארמונית התנגנה בשורות השיר באמצעות מבנה מורכב ומעניין, ששורשיו אחוזים בפרק הראשון של ספר בראשית וענפיו כבדי הנוף פתוחים לזרמי השירה החדשים של הזמן. הרי השיר במקורו ובתרגומו:

באַשאַפֿונג

- 1 אַ, דאָרט וווּ דער טאָג זינע פֿאַרבן
צינדט אָן איבער טאָלן און בערג —
איך שטיי מיט פֿאַרקאַשערטע אַרבֿל
און שאָף מיר מיין זינגעוודיק ווערק.
- 2 פֿון שטראַלכעלעך, קלאַנגען, סיגנאַלן,
פֿון זעונגען זוניק געזען;
עס הייבט מיך אָן פֿלוצלונג באַפֿאַלן
דער ווונדער פֿון העלן געשען.
- 3 אין אָנהייב איז אַלץ אין טומאַנען,
אין אָנהייב איז גאַרנישט נישטאַ.
נאָר אָט — און איך ווייס נישט פֿון וואַנען —
צעשטראַלט זיך דער הימל אין בלאָ.
- 4 און דורך די אַנטפלעקטע געוועבן,
וווּ ס'פֿורעמט זיך אויס דער באַשאַף,
עס פֿלאַטערט אַרײַנעט דאָס לעבן
וווּיליונגעריש ליכטיק און בראַווּ.

5 עס טוען אַ פֿאָך זינע פֿליגל
אָזוי ווי אַ גילדענע שער,
ביז אויך יעדער שליער און ריגל
פֿאַלט אָפּ און פֿאַרצוימט שוין נישט מער.

6 ביז אויך מיין פֿאַרבענקטע אַליינקייט
וואַכט אויף אין דער פֿריידיקער מי,
און כ'וואַרצל זיך אין דער שיינקייט
אָזוי ווי אַ בוים אין געבלי.

7 ווי פֿיפֿעלעך טויק־באַגלעטע
צעהענגען זיך רגעס אין שיין.
דאָס האַרץ טוט אַ שפרונג — אַ ראַקעטע! —
אין אַפֿענעם לעבן אַרײַן.

8 און ווייט, דורך די נאַכט־האַריזאָנטן
דערזע איך: עס וואַקסט, עפעס העלט.
אין מאַרגנרויט נעמען זיך אַנטאָן —
אַ וואַלד, אַ מדינה, אַ וועלט.

* * *

9 בריליאַנטענע שטילקייט. עס גאַפֿן
די אויגן אין וויטקייט געווענדט.
— האָב איך עס אַליין איצט באַשאַפֿן,
אַליין, מיט די אייגענע הענט?!...

בריאָה

1 אַי שם, בו היום רק מצית
את גִּנְיֹו עַל פְּנֵי הָר, נִיר וְגִיָּא —
שְׁרוּלֵי מִפְּשָׁלִים, וְיַחֲד
אָנִי צָר אֶת מִסְכַּת שִׁירִי.

2 מִקְרָנִים, צְלִילִים וְאוֹתוֹת,
מִמְרָאוֹת נְשָׁקִים בְּאוֹרְצֵל —
הַנְּבָרָא מִתְּגֵלָה בְּהוֹדוּ
וְעֵלֵי מִתְּנַפֵּל וְצוֹלֵל.

3 ערפלים כְּחֶלֶב מְלוּא כָּל עֵינַי,
הַחֲלַל בְּרֵאשִׁית רֵיק מִבֶּל —
אֶךְ הִנֵּה — לֹא אֲדַע כְּלָל מֵאֵין —
מִזְדַּהֵר לוֹ רְקִיעַ כְּחֹל.

4 בְּסִפִּירוֹת אַרְוֹגוֹת קוֹ-לְקוֹ
מִתְגַּלֶּה הַבְּרִיאָה בְּמֶרְמוֹ —
וְנוֹסְקִים הַחַיִּים חֵישׁ בִּיעָף,
צְעִירִים בְּאוֹרֵם הַנוֹעֵז.

5 וּמִשְׁק בְּנִפְיָהֶם מִתְנוֹסֵס
כְּמוֹ צֶבֶת שֶׁל זָהָב קוֹרֶץ,
כָּל מִסְךְ וּבְרִיחַ קוֹרֵס
וְנוֹפֵל כָּל מַחֲסוֹם וְרוֹעֵץ.

6 גַּם 'אֲנִי' הַנִּכְסֵף בֵּי, בְּאוֹפִי,
קָם נְעוֹר בְּעַמְלֵ-שְׁלֵ-שְׁמַחָה —
שָׁרְשֵׁי מִתְכַּסִּים אֲזוֹ בִּיּוֹפִי,
בְּדוֹמָה לְאֵילָן בְּפִרְיָהָה.

7 צִפְצָפוֹת לְטוֹפוֹת טַל וְרוֹחַ,
כְּדָקוֹת פְּזוֹרוֹת בְּזוֹהָר —
וְהֵלֶב אֲזוֹ נֶתֶר — טִיל שְׁלוֹחַ! —
אֵלֵי יָם הַחַיִּים הַסּוֹעֵר.

8 וּבְאוֹפֶק לִילִי וְרוֹגֵעַ
דְּבַר-מָה זַע שֵׁם בְּנוֹף נֶעְלָם —
מִדְּמָדוֹם אֲדַמְדָּם אֵט בּוֹקֵעַ
יַעֲרֵעַד, מְדִינָה וְעוֹלָם.

* * *

9 בְּדַמָּה הַפְּנִינִית קוֹל שְׁמַעְתִּי,
וּפְנֵנו לְמֶרְחָק רֹאוֹתִי.
— כְּלוֹם אֲנִי בְּעַצְמִי זֹאת בְּרֵאתִי,
לְבַדִּי, כֶּךָ בְּמוֹ שְׁתֵּי יָדַי!

מאחר שהבריאה היא אמנם אירוע מדהים ומפליא — הרי יש בה יסוד של אחדות ושלמות. בספר בראשית היא באה לידי ביטוי יום-יום (ויהי ערב ויהי בקר)

ומסתמן בה בבהירות הריתמוס של הַצֶּבֶר נדבכֵי הקיום. בשירו של סוצקבר מתבלטת מערכת תבניות, החובקת את השיר ומתחייבת ממנו ובו.

השיר מורכב מ־9 בתים, כל בית — מ־4 שורות, חרוזות בסדר א-ב-א-ב במבנה מיוחד של משקל אנאפסט. צורות חיצוניות אלו רומזות למגמה הארמונית, אופטימית, שיש בה ראשית ואחרית ותנועה מחזורית במעגל.

השיר כולו חבוק במסגרת, המורכבת מן הבית הראשון ושני האחרונים (8, 9). מדובר בחיבור בין המעשה (בית 1) לבין הפליאה מפרי המעשה וחרוות העושה (8, 9). כותרת השיר מפרשת את כוונתו וכיוונו ביצירת היש. יש מאין (בית 3). כך נברא העולם. כך נברא גם השיר.

המבנה המרכזי של השיר מורכב מ־4 בתים: 2, 3, 4, 5. מבנה זה בא להציג את היצירה הדינאמית באמצעות צירוף סטאטי, לאמור:

את מסגרת המבנה פותחת ההשראה טעונת המרץ, המתנפלת על היוצר (בית 2), ואילו החיים פורחים ונוסקים ואין להם מעצור — בבית 5, הסוגר את המבנה.

שני הבתים החבוקים (3, 4) מעלים את תהליך הבריאה מתוך ערפילי הלא־כלום אל ההזדהרות וחיבורי השתייוערב היוצרים את הדמות המעופפת, הצעירה והשמחה של החיים.

מבנה נוסף מעלה את היוצר (הבתים 6, 8) במהלך היצירה: מן הברידות וההשתרשות הקשובה ביופי וער שמחת הלב הממריא כטיל שלוח.

מן הראוי לציין שה'אני' נשזר כמעט בכל בית (מלבד 4, 5 ו־8, האומרים את פלאי היצירה — ראשיתה וסופה).

בעיקרו זהו שיר לירי נלהב, ארוג קווים, קרני־אור, צלילים ותנועות אל־על. מי יכול היה להעלות על הדעת ב־1935 מה תהיה דמות העולם מקץ חמש שנים?

אך עתה מרחיבות שורות השיר הזה את הלב — הן ברמזי זכרון אל מה שהיה היה ואיננו עוד, והן בתקווה אל מה שטמון אולי בעתיד...

דוד הופשטיין: שיר האור והצל*

עס זינען פֿאַרפֿולט שוין די פֿעלדער מיט שיין
 און גייען שוין איבער;
 און וואַלדישע ברעגן ניט האַלטן שוין אַפֿן —
 און זון גייט אַריבער.

* השיר פורסם בקובץ *בין וועגן*, וילנה 1924, עמ' 20. וכן: דוד האָפּשטיין: *לידער און פּאָעמעס*, כרך ראשון, תל־אביב 1977, עמ' 36. תרגם מיידיש שלום לוריא.

און ס'העלן זיך וועלדער פֿון בערגל ביז טאַל,
און ס'בלייכן זיך מאַכן.
און ס'זינען שוין זוניקע פֿלעקן אָן צאַל
אַהין אויך פֿאַרקראַכן...

כָּבֵר מְלֵאוּ הַשְּׂדוֹת קֶרְנֵי זֶהָר עַד תּוֹם
וְגִרְשׁוֹ לְתַפְאֶרֶת;
אֲמִירִים שְׂבַחְרֵשׁ אֵינָם עוֹד מַחְסוֹם —
וְהַשֶּׁמֶשׁ עוֹבְרָת.

אור חֲדָר אֶל הַיַּעַר, עֵקֶף הַצֵּלְלִים,
וְכָרִי הָאֲזוּב שֶׁם הַחֲוִירוֹ;
וְאֵין־סוּף־כְּתִמֵּי־שֶׁמֶשׁ זְרִיזִים־זוֹחְלִים
כָּבֵר פֶּשְׁטוֹ בְּמַרְחָב וְהִבְהִירוֹ...

לכאורה שיר רגוע, מאוזן, מאופק. ממש אידיליה. שלווה ושלמות אופפים את
הנוף על פרטיו: השדות, היער, השמש, גבעות ובקעות, כְּרִי אֲזוּב. טבע דומם-חי,
נקלט מרחוק.

הנוף מצטייר בקווי־מרחב ונוטה בתנועת עֵין הרואה מלמעלה למטה, ממקור
קרני האור ועד כְּרִי הָאֲזוּב בין עצי היער.

אלא שאין האידיליה אלא אחיזת עיניים. נערכת כאן התעצמות דוממת בין
כוחות מנוגדים — האור והצל. בבית הראשון מסתמן נצחון האור הגובר על
מחסום יְרֻכְתֵי הַיַּעַר, המבקש לעצור, בבחינת חומת מגן, את פלישת בני־השמש.
הבית השני מחזק את מגמת נצחונו של האור.

השיר בנוי באורח סימטרי, מאוזן. כל בית מורכב משני נדבכים. שתי השורות
הראשונות בכל אחד מן הבתים אומרות את תנועות הנצחון של האור: מן השדות
אל היער ועד כְּרִי הָאֲזוּב. שתי השורות האחרונות בכל בית מצביעות על קריסת
ההגנה של הצל לעומת פלישת כתמי האור...

אלא שאין זה שיר חר־משמעי, המעלה, כביכול, את נצחון האור הנצחי, אור
שבעת הימים. הזיקה אל הנוף הטבעי רומזת לתנועת מחזור, אשר בה יחזור הצל
ויכבוש את היקום. אלוהים אמנם הבדיל בין האור ובין החושך (בראשית א 4-5),
אך לא השליט אחד מהם על זולתו: "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם — וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא
לַיְלָה" (שם).

וכך נולד האיזון הגדול, המעלה יום־יום ולילה־לילה את הדראמה של הבריאה.
הופשטיין המשורר ביקש, אולי, לומר, שאין הוא יכול להיות אדיש במאבק הזה,
וליבו נוטה לצללים המנוצחים בבוקר־בבוקר, עם זריחת החמה, כלחוך השור. ואז
אין מנוס מן האור, אף לא בין עצי היער וליד כרי האזוב.
אלא שהמחזור הוא תמיד אופטימי: מה שהיה הוא שיהיה.

מבחינה רעיונית מעלה השיר ספק כלפי האידיאולוגיה של המהפכה, כלפי חלום הגאולה המשיחית, בבואו לרמוז דווקא אל מהותה הדיאלקטית, האור־צלית, של ההוויה.

מבחינה אמנותית לא קל למצוא שירים יפים ועמוקים כמוהו.

משה קולבאק: בין חתול לפלדה

* זומער *

הינט האָט די וועלט זיך אויפֿגעוויקלט ווידער ני; דער גראָבער קנאַספּ, די פֿולע ערד, די גרינע שושקערייַ — ס'האָט אַלץ געציטערט, ווי אַ שטייפֿער מיידל־לייב פֿאַרציטערט ווערט פֿון שאַרפֿער פֿרייד ביים ווערן ווייב...

און איך בין, ווי אַ קאַץ, געלעגן אויפֿן מיט פֿון פֿעלד, וווּ ס'האָט געשפּריצט, געבליצט, געפֿינקלט און געהעלט, איין אויג פֿאַשמירט מיט זון, דאָס צווייטע — צוגעמאַכט, כ'האַב שווייגעוודיק געקוואַלן, שווייגעוודיק געלאַכט... אַריבער ממלן פליין, אין וואַלד, אין טאָל — דאָ וואַלגער איך זיך אום — אַ בלאַנקער, האַרטער שטאַל.

קײַץ

שובּ היום התערטל העולם, נתגלה בישות חדשה; לחשושים ירקים, כל שבלת דשנה והארץ גרושה — מצטמרר כף הכל, כמו גוף נערה מוצק ורגיש, המפרפר מענג חד בהופכו באחת לאשת־איש...

ואני, כמו חתול, בשדה כף רבצתי לי שקט נער, ומסביב הכל התזו והבזיק ונצנץ ונתחור, עיני האחת מרוחה בחמה, את השניה עצמתי מול האור, וכף בשתיקתי ספגתי ענוגים, בשתיקתי שלחתי צחוק לדרור... מעבר למלין של חרש, במישור ובבקעה — הייתי מתגולל — כגוש פלדה קשה ורקיעה.

* פּאָעמען און לידער, קלעצקין, וילנה 1929, עמ' 34.

לכאורה זהו שיר לירי, הבא להפליא את הטבע המתגלה ביום קיץ. הקיץ משיב את ריחות האדמה ואת קולות רשרושיה ואת צבעי יבוליה הדרשנים. למעשה עולות התמיהות עם ראשית הקריאה. מדובר במעין התגלות ביום קיץ חדש. העולם מתערטל מצללי הלילה ונחשף שוב כחדש, כישות חדשה. משהו מתרחש בריתמוס היומיומי של הקיץ.

הדימוי מגלה את הרהורי המתבונן. דבר־מה דראמטי קורה תוך כדי רעדה ועונג חד. ביקום המתערטל ביום קיץ אחוזה חוויה ארוטית המתנחשלת ממנה ובה. התמורה, ההפרייה וההולדה אצורים בטבע כולו, ברחשיו ותנועותיו, בתאוותיו ופרפוריו.

השיר בנוי משני חלקים, שני בתים שונים זה מזה. הראשון מתאר את איכות המראָה, ואילו השני מעלה את גילוי מהותו.

התבוננות מעמיקה יותר קולטת את ההבחנה בין העולם האובייקטיבי, המתנער, מתערטל ומתחדש בחוויה ארוטית, לבין ה'אני' הנקלע אל העולם הזה — עולמו! — בתחילה כחתול מנומנם הרובץ להנאתו ולבסוף כגוש מוצק וקר של פלדה המתגולל ללא תכלית.

ניתן להבחין במבנה המורכב של הבית השני. ארבע שורות ראשונות ממשיכות בחוויה הטבעית המהנה של הטבע ושל ה'אני' בטבע. אין ה'אני' פעיל בסביבתו, אלא דווקא מפיך הנאה מעצלותו, משתיקתו ומצחוקו. כמוהו כחתול רובץ בתוך שדמה, שמסביבה רחשו חיים נמרצים: "הפל התיז, הבזיק, נצנץ ונתתור". אין לו חלק במתרחש, אך הוא נהנה מבדידותו. שמא אפשר להשלים עם מעמד־הבדידות, שיש בו חיבור חיובי כלשהו אל העולם.

אך בשתי השורות האחרונות מתברר, שהמצב החיובי לכאורה אין בו אחיזה של ממש אלא רק, אולי, אחיזה עיניים. מתברר, כי קיים שוני עקרוני בין הטבע לבין ה'אני'. הטבע מתחדש בהנאתו, בפעילותו ובפריונו — ויש בו אינטגראציה מתמדת. ה'אני', לעומת זאת, הנאתו החתולית היא זמנית וקטועה.

כבר במצב הראשון נרמז הנתק, ההופך בשורות האחרונות של השיר לנתק טראגי. המילה המנחה היא 'מתגולל' (וואלגער איך זיך אום). הפלדה הקשה והרקועה עשויה גם לרמוז לעוצמה, לכוח עמידה, ליציבות. אך לא בהקשרו של שיר זה. כאן נרמז חפץ חסר־חיים, תלוש מן הפעילות הפורייה של הסביבה הטבעית, מושלך ומתגולל במישורים, ביער ובגיא. ספק אם דרוש למישהו, ספק אם חש במגע כלשהו, בעצם העובדה שהוא — אחרי ככלות הכול — חלק מן הטבע. חלק נתעב.

וכך מעלה שיר טבע תמים לכאורה את בעיית הבדידות והנתק, ומשתלב במגמות הרווחות בשירה המודרנית.

אפשר ויש כאן רמז לטראגדיה של הרצון, שאין הטבע עשוי כלל להיכנע לכוחותיו.

היחיד הוא שפוט מעצם בריאתו.

פרץ מארקיש: פּראַי על אָבן־סלע

בראַכשטיקער *

אַצינד, ווען ס'קערט די ראיה מיר זיך אום צוריק אַליין,
איז מיר אַ ריס די אויגן עפֿענען און זען מיט יעדן בליק דאָ,
אַז ס'איז ממין האַרץ אַראָפּגעפֿאַלן, ווי אַ שפיגל אויף אַ שטיין
און מיט אַ קלונג פֿון בראַך אויף שטיקער זיך צעשפּליטערט.

געוויס איז אויך אַיעדער בראַכשטיק ניט באַפֿרייט
צו זיין אַן עדות וועגן מיר ביז ממנע לעצטע פֿיר באַשערטע איילן.
— צעטרעט מיך נאָר ניט, דו, — אַ, ריכטער מינער, צייט,
ביז איך וועל אָפּזוכן אין אויסשאַט די צעשפּריצטע טיילן.

איך וועל זיי אויפֿקלעבן פֿאַררווון — איינס צו איינס —
באַהעפֿטן זיי באַנאַנד, ביז בלוט אין פֿינגער זיך פֿאַרשטאַכן, —
כאַטש ווי איך זאָל זיי קונציק ניט צונויפֿקלעפּן, אַלץ איינס
וועל איך אין דעם זיך שטענדיק זען פֿאַרקריפּלט און צעבראַכן.

ערשט איצטער קומט צו מיר אין טרויער דער באַשייד;
אין וויי פֿון איבערשמעלץ — באַגרייף איך פֿלאַמיק
דעם פּיין פֿון וועלן זען זיך אין שפיגל — גאַנצערהייט,
וואָס איז אין בראַכשטיקער צעזייט אויף אַלע שבעה ימים...

רסיסים

וְעַתָּה, כְּאֲשֶׁר מְאוּר עֵינֵי חוֹר אֵלֵי בְּאֶרֶח פְּלֵא,
אֲנִי הוֹרֵס לְקְרוֹעַ רוֹאוֹתַי וְכִבֵּר מִכַּחַיִּן מִבְּלֵי מְשִׁים,
כִּי זֶה לְבִי שְׂכָאן נָפֵל, כְּמוֹהוּ כְּרָאִי עַל אָבֶן־סֵלֶע
שְׂבַמְפֶּץ רִם־קוֹל שֶׁל שֶׁבַר הַתְּרַסֵּק לְרִסִּיסִים.

וְאִין כָּל שֶׁבַר בֶּן־חוֹרִין לְקוּם וּלְהַעִיד
עַל אוֹדוֹתַי, עַד דָּלֶת הָאֲמוֹת שֶׁל כָּל יְמֵי הַמִּבְטָחִים.
— אַל נָא תְרַמוֹס אוֹתִי — אַתָּה, הַזְּמַן, שׁוֹפֵט יְחִיד,
עַד שְׂאֲמָצָא כָּאן בַּתְּפוֹזֶרֶת אֶת הַרִסִּיסִים הַמְשֻׁלְכִים.

* מועתק מתוך הקובץ אַ שפיגל אויף אַ שטיין, מהדורת חנא שמרוק, בנימין הרשב, אברהם סוצקבר ומנדל פיאקאז, תל-אביב 1964, עמ' 489 (וכן הערה בעמ' 780). השיר תורגם לעברית בידי משה בסוק ופורסם בקובץ תרגומיו מבחר שירת יידיש, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ג, עמ' 226. תורגם כאן מחדש על-ידי שלום לוריא.

אָקח אוֹתָם אֶחָד אֶחָד, אוֹסִיף לְבַחֵר, לְבַחֵן, לְחוֹשׁ,
וְעַד זֹב דָּם מְאַצְבְּעוֹת שׁוֹב לְחֵבֵר כֹּל פֶּרֶט אֶל פֶּרֶט;
עַל אֵף כֹּל הַתְּחַכּוּם בְּהַדְבָּקָה וּבִלְטוֹשׁ
אֶרְאֶה עֲצָמֵי בָּהֶם בְּדַמּוֹת דְּיוֹקָן שְׂבוּר וּמְעֹת.

וְרַק עֲכָשָׁיו, מֵתוֹךְ יְגוֹן, הַפֶּשֶׁר מִתְחַוֵּר, בְּרוּר וְחָד:
אֲנִי קוֹלֵט בְּיִסוּרֵי הַתּוֹךְ, בְּלֵהֵט וְאֵימִים
מֵה טַעַם הַכָּאֵב שֶׁל הֶרְצוֹן לְרֵאוֹת עֲצָמֵי בְּרֵאֵי שְׁלֵם, אֶחָד,
כְּאֲשֶׁר דְּמוֹתַי כְּבֵר נִתְפָּזְרָה עַל פְּנֵי שִׁבְעָה יָמִים...

השיר נכתב ספק ב־1940, ספק ב־1943. בפרסומים הוא נכלל כשיר שלישי במחזורת 'הא לחמא', שהחיבור אל שני שיריה אינו מורגש כמובן מאליו, ובעצם אומר 'דרשני!'

הפסוק 'הא לחמא עניא', האמור בארמית, נשמע מתוך ההגדה של פסח, בסיפור על לחם־העוני שאבותינו אכלו בארץ מצרים. כאן בשיר מדובר במותו ובהלווייתו של כלי־זמר יהודי, קונטראבַּס, שאף כי אפשר היה להסתדר בלעדיו — כל העיר קמה ללוותו לבית־הקברות. העטו עליו טלית, כיסו ראשו בעטרה והרב חזר על הפסוק, כפי שהורגל בקבלה מאבותיו: 'הא לחמא!', זהו הלחם, זה גורלו של אדם. מלאך המוות נקרא לעשות את מלאכתו (אֶ שְׁפִיגַל אוּיָף אֶ שְׁטִיין 1964: 487). בראשיתו של השיר השני מתברר, שמלאך המוות מִתְחַלֵּק בכפור והכלי־זמר הנפטר קם לשיר לכבוד עצמו באוזני עיר היהודים. הוא מזכיר חתונות שחלפו ואינן וסעודות עניות.

פתאום נופל לתוך בור הקבר ילד דקור — ואמו מושיטה את ידיה אליו ביאוש. 'הא לחמא' — זהו הגורל כפי שלימדו האבות. אלא שמכאן ואילך תהיה השנאה לחמנו! כל קבר יתבע את נקמתו. ולכך לא דרוש היה יותר הכלי־זמר; אפשר היה להסתדר בלעדיו (שם: 488).

בעיר היהודים החיה חיים שלווים ומאוזנים לפי מצוות המסורת, כפי שנמסרו מדור לדור, תוך השלמה עם מלאך המוות — בעיר זו נתחוללה תמורה קיצונית. אבן מקיר זעקה ותינוקות — מבור קברם.

מאחורי שורות השירים 'הא לחמא' מורגש הלם השואה, הקריסה של אורח החיים שסימנו 'הא לחמא עניא' אל נוכח אימהות מושיטות ידיים ביאוש ותינוקות דקורים בחרב.

על רקע זה ביקש פרץ מארקיש המשורר להציב את שירו 'רסיסים' (כך נקרא, בעצם, השיר בתרגומו הרוסי).

ארבעת בתי השיר ערוכים כמערכת דראמטית בת ארבעה שלבים:

א. התרסקות לרסיסים ופשרה;

ב. החיפוש בתפוזרת;

ג. המאמץ להדביק ולאחות את השברים;

ד. ההיוודעות בכשלון.

לפנינו מעשה אמנות מן המעולים: שיר לירי שזור חוטים דראמטיים ואפיים, הנותן ביטוי לעוצמתו של מפח הנפש.

בבית הראשון נשחל המשל: הראי נתרסק, הראייה אברה — והנה ה'אני' נתפקח, קרע לרווחה את עיניו ונוכה, שליבו הוא שנתרסק. כמוהו כראי. ההתפקחות פתחה לפני ה'אני' את שבילי 'התיקון' ואת הציפייה ל'היודעות'.

הבית השני מציג את ה'אני' לעומת תפוזרת שברים. כל רסיס לעצמו אינו בן-חורין להעיד על השלמות. אין הדובר פונה אפוא לרסיסים, אלא לדמות מיתית בעלת כוח עליון — הזמן, המכונה 'שופט שלי', ומבקש שהות להשלים את מה שהתרסק, להשיב את הפגוע על כנו.

הבית השלישי נותן ביטוי למאמץ פיזי ורוחני להשיב את הדברים לקדמותם, להדביק את השברים רסיס אל רסיס במקומם. המלאכה הצליחה, אך הדמות המשתקפת, "על אף כל התחכום בהדבקה ובלטוש", לא שבה אל שלמותה החיונית. האומנם באשמת הראי?

הבית הרביעי מספר את דבר ההיודעות הטראגית: אין כל סיכוי למאמצי האיחוי. הדמות התנפצה והתפוררה על פני שבעה ימים.

השיר בנוי על משל שנשזר בנמשל. בבית הראשון נרשמת ההיודעות בדבר האחדות בין המשל (הראי) והנמשל (ליבו של ה'אני'). על סמך אחדות זו נדרך המאמץ להשיב את שלמות ליבו של ה'אני' באמצעות איחוי השברים. בבית האחרון מתברר, שקיימת חציצה בין המשל לנמשל ותיקונו של הראי אינו אלא תיקונו של הראי.

שיר מדהים.

אברהם סוצקבר: פְּשׁוֹן הַשִּׁירָה בַּתְּמִצִּית

פּאָעזיע *

אַ טונקל פֿיאָלעטע פֿלויים
די לעצטע אויפֿן בוים,
דין־היטלדיק און צאַרט ווי אַ שוואַרצאַפֿל,
וואָס האָט בײַ נאַכט אין טוי געלאָשן
ליבע, זעונג, צאַפֿל,
און מיטן מאַרגנשטערן איז דער טוי
געוואָרן גרינגער —
דאָס איז פּאָעזיע. ריר זי אָן אַזוי
מען זאָל ניט זען קיין סימן פֿון די פֿינגער.

1954

* פּאָעטישע ווערק, באַנד צוויי, תל־אביב, 1963, ז' 330.

שִׁירָה

שׁוֹיף כְּהָה סְגוֹל
עַל בַּד הָעֵץ, הָאֲחֵרוֹן מִכֹּל וְכֹל,
עֲדִין־קִלְפָּה, עֲנוּג, כְּמוֹהוּ כְּאִישׁוֹן,
אֲשֶׁר כְּבָה בְטֹל בְּלִילָה
אֶהְבֶּה, פְּרָפוֹר, חֲזוֹן,
וְעַם הַשְּׁחָר זֶה הַטֹּל
דָּלֵל, הוֹקֵל —
הֵן זוֹ שִׁירָה. גֵּשׁ גַּע בָּה כָּךְ
שְׁלֹא יֵרְאוּ בָּה סִמְנֵי הָאֲצַבְעוֹת בְּכָלֵל.

שבע שורות מתוך תשע — מעין משל: משל השזיף הבשל. שתי השורות האחרונות באות לפענח כביכול את הנמשל. אלא שהחידה נשארת בעינה וכבשון השירה בתמציתו. הנמשל אמנם אמור בפירוש, אך אין הוא מתפרש — והמילים חוזרות אל הנמשל.

בכל זאת ניתן לגלות סימנים. הנה נמצא חבוי בתוך המשל — דימוי: שזיף כאישון — עדין־קליפה וענוג. והאישון פעיל באישון לילה. הוא משתמש בטל כבשמיכת־כיבוי ומכבה. זו תמונה מטאפורית האמורה לרמוז אל מהות השירה. האישון מכבה בלילה את האהבה, את החזון ואת הפרפור הנובע משניהם. השיר אומר בפירוש: "הן זו שירה". היא יוצרת את האצלת פורקן החוויה ב'מפֿלֵס' אחר, העשוי לשחרר מן המצוקה או המועקה המתחייבות מן העוצמות הטעונות באהבה ובאידיאה. אלא שקיים תנאי, החוזר מן הנמשל אל המשל: "שלא יראו בה סמני האצבעות בכלל!"

המשורר רומז לכלל דיאלקטי: תוכל לזכות בכוח המשחרר של השירה אם תשמור עליה כנתינתה: זכה, צלולה וטהורה. כל פרשן מוכרח לחוש אי־נוחות. הדברים מכוונים דווקא אליו! ממה־נפשך — מה הוא עושה? הוא נוגע בשירה כאובייקט, הוא חש ומגלה את עוצמתה המשחררת, אך משאיר בה סימני אצבעותיו... דבריו אינם נובעים מן המעיין הטהור שהוליד במשורר את שירתו. אין אפוא לתמוה, ששיר אחד פתוח לאין־סוף אינטרפרטאציות, אף על פי שכל קורא הוזהר, שהקריאה בו אחוזה בתנאי...